

כוס חמישי בליל סדר פסח

ארבע הבטחות ציוה ה' למשה למסור לישראל. [א] "והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים [ב] והצלתי אתכם מעבודתם [ג] וגאלתי אתכם בזרוע נטויה [ד] ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים" (שמות ו, ו-ז). ואמרו בירושלמי (פסחים, פרק עשירי) כי לכן נוהגים אנו לשתות בליל פסח ארבע כוסות יין. אבל צריך עיון גדול, הרי יש בפסוק הבא הבטחה נוספת וחמישית "והבאתי אתכם אל הארץ", ומדוע לא קבעו חז"ל גם על זאת כוס חמישי?

שאלה שהיא קשה יותר שואל "אור החיים" (על פסוקנו) הרי ה' לא קיים הבטחתו זאת! כי כל בני המדבר מתו במדבר. ואיפה ההבטחה "והבאתי אתכם אל הארץ"? והוא עונה על כך שהעם קיפח את זכותו למימוש ייעוד זה, כי חטא בחטא המרגלים. כי ה' התנה תנאי בהבטחה השלישית "והייתי לכם לאלהים", והם קלקלו בזה. אבל דבריו הללו סותרים לדברי חז"ל (קידושין ע"ב) שהודיעו לנו כי ה' הוא תמיד לנו לאלהים וזה לא משנה כלום אם נחטא או לא נחטא. בסיס זה הוא מוחלט וללא תנאי! אלא הפירוש האמתי של אותו פסוק "והייתי לכם לאלהים" הוא שהקב"ה יתן לנו בעלות על ארץ הקודש, וע"י זה הוא יהיה לנו לאלהים. כך אמרו חז"ל (כתובות קי ע"ב) וכן פירש רש"י במפורש (בראשית יז, ז-ח) וכך כתב רמב"ן (ויקרא יח, כה).

אלא נראה לפרש תעלומה זו כך. נחלת ארץ ישראל נתחלקה לפי מספר גולגותיהם של הגברים מעל גיל עשרים שיצאו ממצרים. יורשיהם וצאצאיהם הם שמימשו את זכותם וייסדו פרדסים ואדמות חקלאיות בארץ ישראל. אבל זכו לכך כמיופי כח של אבותיהם, יוצאי מצרים. זה כתוב מפורש בבבא בתרא (ק"ז ע"א). "משונה נחלה זו מכל נחלות שבעולם. שכל נחלות שבעולם, חיים יורשים את המתים. וכאן מתים יורשים את החיים". כיצד נתבצעה חלוקת הארץ? נניח שהיו שני אחים ראובן ושמעון. לראובן עשרה ילדים ולשמעון שנים. אותו דור של באי הארץ בימי יהושע קבלו י"ב חלקים. אבל אותם אבות שבקבר אשר מתו עוד בימי משה, הם ירשו את החיים [וקבלו ראובן ושמעון י"ב חלקים אלו] ואח"כ נתחלקו ביניהם חצי-חצי. עשרה בני ראובן קבלו רק ששה חלקים, ושני בני שמעון קבלו ששה חלקים. כך מפורש ברשב"ם על הגמרא הנ"ל. ולפי הסבר זה, מה שהוגד בפרשתנו לדור יוצאי מצרים שיהיה להם חלק בא"י, התקיים בבחינה טכנית.

דוגמא לדבר יש לנו בדברי הקב"ה ליעקב אבינו: "אל תירא מרדה מצרימה וכו' אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה" (בראשית מו, ג-ד). וכבר רש"י תמה שם, כיצד זה נתקיים? הרי אחרי י"ז שנה נפטר יעקב ועוד לא הספיק לחזור ארצה! ועונה רש"י: "הבטיחו להיות נקבר בארץ". וזהו הנקרא שחזר ארצה. כלומר האדם איננו

מפסיק להתקיים בעת שנשמתו יוצאת מהגוף. אמנם הגוף חדל מלפעול, הגוף אפילו נרקב ומתפורר. אבל האדם באשר הוא עדיין קיים! הוא רק השיל מעליו צפורן או כמו חולצה. הגוף כשלעצמו איננו עצם האדם. ואמרו זאת בזוהר (ח"א דף כ ע"ב) על הפסוק לענין איסור השימוש בשמן המשחה, "על בשר אדם לא ייסך" (שמות ל, לב), הרי היה אפשר לכתוב בקצרה "על אדם לא ייסך"? אלא "בשר" הוא רק מלבוש חיצוני אל האדם, ואיננו עצם האדם. כן כאן המתים עדיין חיים וקיימים, רק לא בתחום המוחש לאצבעותינו. והאבות שבקבר ירשו את צאצאיהם שבגוף.

בכל אופן ודאי כי הסבר זה נראה בעיני כמה רק "דרוש", וחובבי הפשט מבקשים הסבר שהוא נוח יותר. לכן נביא כאן אופן שני. ספר הכוזרי (ח"ב פסקא יד) מלמדנו כי אין נבואה בחוץ לארץ. ובכן שואל כיצד זכה משה לנבואה במעמד הסנה, אשר הוא בעצם הר סיני, כנאמר במקרא "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה" (שמות ג, יב)? וענה הכוזרי בפשטות נפלאה שגם שם הוא ארץ ישראל. כי גבולות הארץ הם מנהר מצרים (נילוס) עד נהר פרת. וסיני הוא בתחומנו. לכן משה עמד אז על קרקע הארץ המובטחת, בארץ ישראל. [ולפי דברי מהר"י עמדין (מור וקציעה, סי' שו) אפילו בחלקי א"י שטרם נכבשו כיבוש רבים, מקיימים אנו מצוות יישוב א"י].

ובכן ה' ודאי קיים את הבטחתו, והביא את יוצאי מצרים עד תחומי סיני, ונתקיים בזה "והבאתי אתכם אל הארץ". אבל מה שלא הגיעו עד מטרותם העיקרית, להתנחל ולהקים מושבות חקלאיים, זהו אשמת יצר הרע שפיתה אותם לחטוא.

נעבור כאן לפתור תעלומה נוספת. מה טעם "כוס של אליהו" בליל הסדר? מה שמספרים לילדים שהנה אליהו מסוגל לבוא בליל המקודש הזה, וכוס של כבוד מזגנו לו, אין בכך ביאור כל הענין. אלא יש גירסא בגמרא (פסחים ק"ח ע"א) שיש למזוג כוס חמישית, "חמישית גומר עליו את ההלל". הרב מנחם כשר בביאורו ל"הגדת פסח ארצישראלית" (ניו יורק, תש"י, עמ' 179 ואילך) מוכיח כי כן דעת רובם מהראשונים (שם, דף 190). וכן דעת מהר"ל (גבורות השם, פרק סה). לדעת מהר"ל שתיית כוס חמישי ע"י בעל הבית היא סגולה לפרנסה. אבל הלבוש (סי' תפ"א) מלמד שהיא מסמלת גאולתנו העתידה הנצחית. וכוס זו מסמלת "והבאתי אתכם אל הארץ". לדעת הרב כשר (שם, דף 206) היא עידננו אנו אשר זכינו לראשית צמיחת גאולתנו, עם כל חבלי לידה הקשים המלווים הענין. כדברי חזקיהו "כי באו בנים עד משבר וכח אין ללידה" (מלכים ב יט, ג).

וזו לשון הרב מנחם כשר: "והנה בזמננו אנו שזכינו לראות חסדי ה' וישועתו עלינו וכו' וקיום הבטחת "והבאתי אתכם אל הארץ", טוב ויפה לקיים מצוה מן המובחר בשתיית כוס חמישי, ולומר עליו הלל הגדול "שבשפלנו זכר לנו וכו' ויפרקנו מצרינו" ולהודות לה' על הנסים ועל הנפלאות" עיי"ש שהארץ.